

Centenar

„O scrisoare pierdută“

La drept vorbind, data la care este adusă la cunoștința publicului o operă are mai mare însemnătate decât aceea a nașterii autorului. Prin urmare, nu vom pregeta să credem că anul 1884, în dramaturgie anul apariției la rampă a Scrisorii pierdute, precum și anul 1883 pentru poezie (Luceafărul), constituie pentru cititorul de pretutindeni reperele sigure ale certificatului de maturitate a literaturii române, însăși dimensiunea universală a acesteia. De la lectura piesei în cadrul aniversar al „Junimii” (octombrie) și de la premiera absolută (13 noiembrie) au trecut o sută de ani, și comedia și-a argumentat, cu prisosință, intrarea în veșnicie. Versiunile-spectacol, transpunerile în alte idiomuri i-au dat act de cetățenie pe toate meridianele, iar creatorului, consacrară de „om în spiritul tuturor timpurilor artist”.

Secretul longevității centenare a capodoperei caragialeene, actualitatea întresului unanim și intensiv în jurul său își află explicația în capacitatea de a surprinde „clipa în starea ei eternă”, de a evoca, așadar, la prezentul continuu, faptele trecutului. Asimilind tehnicile de compoziție dramatică, probate de comediografie — de la antici, la commedia dell'arte și contemporaneitate, „revolver vecinic încărcat” (după expresia mai tinărului său emul T. Arghezi) —, propune

Din istoria scenică a capodoperei

În 1927, în plină dispută publicistică asupra falsei dileme privind perenitatea teatrului lui Caragiale, urmașul său direct în raza valorii, Camil Petrescu, afirma categoric, întemeiat pe un criteriu istoric: „Singura tradiție în teatrul românesc e tradiția jocului Caragiale”. Viitorul mare scriitor avea în vedere stăruința cu care, de-a lungul anilor, Caragiale însuși impusese primei noastre scene, mai ales prin *O scrisoare pierdută*, stilul și analiza realistă, ideile sale regizorale fiind perpetuate și adincite.

LA RAMPA TEATRELOR NAȚIONALE

BUCUREȘTI, 13 noiembrie 1884. Delavrancea scrie entuziasmat „Rareori s-a văzut în teatrul nostru un succes mai strălucit și mai deplin meritat”. Comedia localizată „într-un județ de munte” fusese concepută, va mărturisii autorul, „cu intenția de a înfățișa într-un mod mai

durabil tipuri ideale”. Ziaristul Ion Bacalbașa — viitor director al Naționalului — îl văzuse pe Caragiale asistând „la toate repetițiile, piesa (*O scrisoare pierdută* — n.n.) s-a pus în scenă după arătările sale, fiecare actor a creat tipul așa cum i-a arătat autorul că-l vede”. Iar Ion Petrescu, creatorul lui Trahanache, ținuse minte prin ani că dramaturgul nu admita „să i se schimbe o virgulă din textul lui”. Distribuția a fost la înălțimea textului; încît Liviu Rebreanu exclama peste trei decenii „stagiunea 1884—1885 este, poate, cea mai glorioasă stagiune a Teatrului Național”. Fuseseră ovaționați C. Nottara (Tipătescu), Ion Panu (Dandanche), Iancu Niculescu (Cațavencu), A. Catopol (Farfuridi), Ștefan Iulian (Pristanda), Mihai Mateescu (Cetățeanul turmentat), Aristizza Romanescu (Zoe).

Pînă în pragul secolului nostru, capodopera are o existență scenică zburcîmă, conflictele lui Caragiale cu direcția Naționalului pornind mai totdeauna de la concepția de interpretare (lesne, interpreții alunecau în farsă și vodevil). Abia în 1905 directorul A. Davila reia piesa într-o nouă montare, încredințată lui Paul Gusti, marele regizor care-l asistase pe Caragiale.

iubitului lui de teatru un text literar de rară originalitate stilistică, demn să fie memorat cuvint cu cuvint, lucru care se și întâmplă dealtfel, contaminând generație după generație, indiferent de înălțimea pregătirii școlare sau de preocupări, ca un bun comun, așa cum numai limba maternă o poate face.

O bibliotecă întreagă stă mărturie despre virtuțile spectaculare ale piesei, exegeza Scrisorii... impunându-se între actele de cultură cele mai prestigioase din domeniile filologiei și teatrului. Cine să spună numărul celor care au tratat subiectul, al specialiștilor în fel și chip, în calitate de comentatori de text, cronicari de spectacol, regizori, scenografi ori, pur și simplu, și nu în cele din urmă, interpreți (pe scenă, pe micul sau pe marele ecran) ?

Încă de la început, O scrisoare pierdută a primit elogiile opiniei publice oficiale, între păreri aceea a directorului de conștiință a spiritului critic, Titu Maiorescu, avind, deopotrivă, calitatea de recunoaștere testamentară și de mesaj profetic : „Comediile domnului Caragiale (...) sînt plante adevărate (...) și dacă au viața lor organică vor avea și puterea de a trăi”. Superioară față de tot ce s-a scris pînă la el (și de către el) — și am adăuga și față de ceea ce s-a produs ulterior în spațiul creației dramatice românești, identificînd una dintre posibilele imagini ale perfecțiunii — O scrisoare pierdută a determinat evoluția ascendentă a școlii naționale de teatru, stimulînd practicarea unui gen, „înalta comedie”, pentru care se bătea monedă forte încă din „faza de dezvoltare foarte gîngășă” a dramaturgiei originale. Indisolubil legate de numele acestei înalte comedii sînt personalitățile regizorale și, mai ales, actoricești fără fișa de creație a cărora arta spectacolului de teatru în România ar fi serios diminuată, iar șansele noastre de a ieși în larg, în imensul ocean al faptelor spiritului, amenințate în aceeași măsură.

O știe toată lumea, Scrisoarea pierdută a inspirat teorii privind sincrētismul artelor, sugerind noi elemente pentru definiția teatrului ; a propus mijloace inedite de transpunere a pretextului dramatic în spectacol ; a descoperit vocații, a pus în valoare talente ; în fine, a creat, mai mult decît oricare altă operă românească, ierarhii și popularitate.

Victor BIBICIOIU

Tentative de reîntinerire a versiunilor scenice au mai fost, la Naționalul bucureștean, în stagiunea 1920—1921 (director, Victor Eftimiu) și în octombrie 1939, cînd directorul Camil Petrescu reia festiva piesa — se împlineau abia 250 de reprezentații de la premiera absolută. Cu acel prilej, Șerban Cioculescu observa cu pătrundere : „O scrisoare pierdută nu e o comedie care datează, adică de valoare strict istorică. Ea pune în mișcare resorturile permanente ale pasiunilor omenești, legate de condiția politică”. Iar Mihail Sebastian răspundea, tot în 1939, detractorilor anacronici ai genialului scriitor, detractori aflați pe baricadele dreptei politice : „Ce minte (...) poate gîndi că existența unei opere de artă e subordonată condițiilor exterioare ce i-au dat naștere și moare odată cu ele ? O astfel de stupidă idee ar duce imediat la anularea întregii literaturi de la Homer la Shakespeare și a tuturor artelor de la începutul lumii pînă azi”.

Prin timp, mari actori ai scenei naționale și-au legat numele de cariera piesei devenită clasică : Iancu Brezeanu („investit” de Caragiale în rolul Cetățeanului turmentat), Aristide Demetriade (Tipătescu), Nae Soreanu (Farfuridi), So-

nia Cluceru și Maria Filotti (Zoe), George Calboreanu, Ion Finteșteanu (Cetățeanul turmentat), A. Pop Marțian (Tipătescu).

În seara de 17 septembrie 1948, în regia lui Sică Alexandrescu, o nouă strălucită distribuție se punea în slujba ideilor exprimate apoi în „caietul de regie” al spectacolului. Primul deziderat : „să reconstituim cît mai fidel autenticul stil Caragiale al spectacolelor clasice”. Regizorul „a văzut înainte de primul război mondial de peste treizeci de ori spectacolul jucat de marii creatori și interpreți care au lucrat direct cu Caragiale...” Mai bine de două decenii, în sute de reprezentații, această versiune antologică i-a numărat pe Al. Giugaru (Trahanache), Marcel Anghelescu (Pristanda), Elvira Godeanu (Zoe), Ion Finteșteanu (Farfuridi), Costache Antoniu (Cetățeanul turmentat), Bîrlîc, Ion Manu, Radu Beligan (Dandanache), Ion Țălianu, Niki Atanasiu (Cațavencu).

Și nu fără semnificație, în septembrie 1979, în regia lui Radu Beligan, mereu tinăra capodoperă prilejuiește pe scenă, potrivit criticului Florin Tornea, „un spectacol-școală, un spectacol de inițiere nesofisticată, cîstit artistic, în clasi-

citarea (și contemporaneitatea) **Scrisorilor pierdute**. Fiindcă e un spectacol al textului și al actorului”.

IAȘI. O întinsă corespondență cu cel mai statornic amic al său, profesorul universitar Petre Missir (cărui îi și dedică **O scrisoare pierdută**!), dezvăluie graba cu care Caragiale dorea să-i fie reprezentată piesa în vechea capitală moldavă, după premiera bucareșteană. Faptul are teme adânc, poate cel divulgat târziu de Gh. Panu: „Caragiale a luat de la Iași o mulțime de lucruri noi, timpuri cu care a presărat piesa. În multe serii, în localul lui Buch am ris într-o societate de prieteni împreună cu Caragiale de toate părțile ridicole ale politicii de provincie”. Panu nu se sfiește să numească și modelul pentru Trahanache ar fi fost blajinul doctor Anastasie Fătu, „care prezida toate întrunirile liberalilor din Iași; el avea cuvintele de **stimabile** și **onorabile** precum și acele de **vă rog, aveți puțină răbdare**”. Ba, ne asigură același distins junimist, la o adunare electorală, „venerabilul” s-a adresat partizanilor politici, agasat de întreruperile unui cheflui, cu enorma replică, nemurită apoi de Caragiale „Vă rog, onorabililor, dați afară pe stimabilul!” Legendă sau adevăr? — cine știe, de vreme ce scriitorul n-a dezmințit, în 1905, afirmațiile lui Panu...

Premiera ieșeană s-a bucurat de succes. La 16 decembrie 1884, Petre Missir, regizor de ocazie cu incuviințarea autorului, prezintă, printre interpreți, pe Mihail Arceleanu (Trahanache), C. Bălănescu (Dandanache), V. Hasnaș (Cațavencu).

Meritul impunerii definitive a textului, în adânc respect pentru el, îi revine directorului Mihail Sadoveanu, în răsunătoarea „Săptămână Caragiale” a stagiunii 1912—1913. Se stinsese la Berlin înfiul dramaturg al țării noastre, și viitorul mare prozator prefăta la rampă seria spectacolelor: „E o seară tristă pe care o va înveseli zîmbetul etern al celui dus”. Actori de prestigiu în roluri: Iancu Profir (Tipătescu), Vlad Cuzinchi (Cetățeanul turmentat), Mihail Popovici (Farfuridi). Peste un deceniu, se vor afirma și C. Ramadan (Trahanache), Mișuță Gheorghiu (Farfuridi), N. Meicu (Pristanda).

La comemorarea unui sfert de veac de la moartea lui Caragiale, în 1937, în regia lui Sandu Teleaen și în decorurile lui Theodor Kiriacoff, savantul Iorgu Iordan, el însuși fost o vreme director al Naționalului ieșean, admira pe octogenarul C. Vernești-Vilcea „cel mai bun Cetățean turmentat cunoscut de mine.” Dar încărcatul de glorie artist declară cu modestie: „numai actorii care au cunoscut Dealul Spirii din București au putut prinde toate nuanțele psihologiei eroilor lui Caragiale”. L-au flancat Gică Popovici (Cațavencu), C. Ramadan (Danda-

nache), Bruno Braesky (Tipătescu), Mișuță Gheorghiu (Farfuridi).

În vremea noastră, ieșenii au admirat versiuni scenice ale **Scrisorilor pierdute** începând din 1949, când se accentuează, sub reflectoare, spiritul satiric al textului. La 19 octombrie 1975, o nouă echipă actoricească, tină, va explora universul comediei, sub diriguirea regizoarei Anca Ovanez-Doroșenco. Regizorarea — scria criticul Virgil Munteanu — „a pornit la montarea acestui spectacol reprimându-și spiritul polemic (...), desprinzând semnificația de provocator și generator al conflictului pe care o poartă Cațavencu”. Cațavencu — Teofil Vâlcu, Dandanache — Dionisie Vitcu, Brinzovenescu — George Macovei, Tipătescu — Constantin Popa, Zoe — Liana Mărgineanu.

CRAIOVA. Tot din corespondența lui I. L. Caragiale cu ieșeanul Petre Missir, cunoaștem data premierei din Bănie. În scrisoarea din 11 decembrie 1884, Caragiale regretă că nu poate asista la repetițiile Naționalului ieșean, căci „la 23, 25, 26, 27 și înainte până la sațietate, se dă **Scrisoarea**”. El dirija repetițiile la Craiova, cum făcuse și în București. Șerban Cioculescu deplînge faptul că presa locală nu consemnase premiera.

Trupa era condusă de amicul lui Caragiale, comicul Ion Anestin (Intenpretul Cetățeanului). O notă din ziarul craiovean „Amicul poporului” din 6 ianuarie 1935 precizează totuși că „subiectul piesei este acela pe care îl avem adesea sub ochi”.

Muzeul Teatrului Național din municipiu conservă afișul din 13 noiembrie 1886, când piesa se reprezintă sub direcția inimoasei artiste Maria Theodorini, iar Naționalul are acest frontispiciu: „Teatru Theodorini din Craiova. Asociația Dramatică Română”.

Emil Gârleanu, director, și Liviu Rebreanu, secretar literar, vor omagia, în stagiunea 1911—1912, sase decenii de viață ai maestrului, încredințând lui Al. Dem. Dan direcția de scenă a **Scrisorilor**.

În tragica existență interbelică a Naționalului craiovean, capodopera va fi totuși în repertoriu, actori de seamă ai ansamblului interpretând cu har rolurile: Mia Teodorescu, Aura Fătino (Zoe), Mihaela Ionescu (Cetățeanul turmentat), Coco Demetrescu (Farfuridi), Costache Antoniu (Pristanda), Pop Marțian (Tipătescu), Remus Comăneanu (Dandanache), Ovidiu Rocoș (Brinzovenescu).

În campania scenică generală de „restaurare” a dramaturgiei lui Caragiale, inițiată la București, în 1948, de către Sică Alexandrescu, are loc, la Craiova, sub direcția lui Marin Iorda, la 25 martie 1949, premiera pe care ziarul local „Înainte” o elogiază: „piesa n-a mai fost tratată ca o farsă, ci ca o privire sub mai multe aspecte ale uneia și aceleiași oligarhii istorice...”. Era, de fapt, spec-

tacloril maestrilor : Remus Comăneanu — acum Trahanache, Manu Nedeianu — Cațavencu, Costel Rădulescu — Dandanache, Ovidiu Roșu — acum Cetățeanul turmentat, Geo Barton — Tipătescu. Cu substanțiale modificări în distribuție, sub diferite baghete regizorale, comedia este în repertoriu până spre 1974. Cum era și firesc, o nouă generație creatoare citește textul. La 31 ianuarie 1932, regizorul Mircea Cornișteanu semna un spectacol despre care criticul Constantin Radu-Maria consemna „Ne întâmpină, așadar, în spectacol, o atmosferă de suspiciune și de teamă, o brutalitate și anume alitudinilor grobiene provocatoare, onorabilitatea personajelor apărind cu atât mai falsă cu cât contrastul dintre aparență și esență este mai puternic”. Acestei viziuni i-au slujit actorii Valeriu Dogaru — Tipătescu, Vasile Cosma — Trahanache, Tudor Gheorghe — Brinzovenescu, Ilie Gheorghe — Cațavencu, Petre Gheorghiu-Dolj — Pristanda.

CLUJ. Încă din prima stagiune a existenței sale, 1919—1920, Naționalul „trece” iarăși dramaturgia lui Caragiale peste munți (premiera absolută transilvană a *Scrisorilor pierdute* avusese loc pe scena diletanților de la Brad, în 18/29 septembrie 1900).

Decl. în direcția de scenă a lui I. Stănescu-Popa (sosit de la Craiova, familiarizat cu montările piesei) și în regia (tehnică) a lui... Sică Alexandrescu, gonul premiei răsună la 6 martie 1920 (vor mai urma cinci spectacole). Păcat că distribuția a rămas fără ecoul meritat în presă: Aurel Athanasescu (Tipătescu), I. Stănescu-Popa (Trahanache), N. Neamtu-Ottonel (Cațavencu), Al. Ghibericon (Pristanda) și... Sofia Strimbu (Zoe), transferată vremelnice de la Naționalul bucureștean, și care, întoarsă la mamă, va fi... Sonia Cluceru!

Aurel Buteanu și Ștefan Mărcuș — istorici ai teatrului în Ardeal — dau următoarea statistică a reprezentațiilor, pe stagioni, până la război 1920—1921: 5 spectacole; 1922—1923: 8 spectacole; 1923—1924: 5 spectacole; 1925—1926: 5 spectacole; 1928—1929: 3 spectacole; 1929—1930: 5 spectacole; 1930—1931: 4 spectacole; 1933—1934: 4 spectacole; 1942—1943: 11 spectacole.

TIMIȘOARA. Prestigiosul Național bănățean de azi a devenit scenă deplin profesională la 15 aprilie 1949, cînd, prin decretul nr. 156 al Prezidiului Marii Adunări Naționale, Teatrul Poporului se instituționalizează sub numele de Teatrul de Stat. Inaugurarea festivă: 20 septembrie 1949, cu nemuritoarea piesă caragealeană. În regia lui Dem. Moruzan și a lui Emil Josan au loc, numai, până în 1953, 102 reprezentații! Din ziarul „Luptătorul bănățean” (18 sept. 1949), remarcăm în distribuție pe Dem. Moruzan (Cațavencu),

Vasile Constantinescu, Dinu Gherasim (Tipătescu), Victor Popescu (Cetățeanul turmentat).

În plină afirmare pe scena Teatrului C.F.R. Giulești, regizorul Horea Popescu este invitat să dea o nouă versiune scenică. Premierel din 22 noiembrie 1958 i-au asigurat consistența artistul emerit Dem. Moruzan (acum Dandanache), Dinu Gherasim (Tipătescu), Eugen Tănase (Cațavencu).

SUB REFLECTOARELE CELORLALTE TEATRE

Cortină festivă: la 8 octombrie 1948 secția din Petroșani a Teatrului Poporului se inaugurează cu *Scrisoarea pierdută*; la fel, Teatrul de Stat din Constanța, în 30 martie 1951. ● La Oradea, cu aceeași piesă, se fundează secția română (26 noiembrie 1955). Tot la Oradea, Teatrul Maghiar de Stat prezintă două versiuni scenice, în stagiunile 1951—1952 și 1971—1972. ● Sică Alexandrescu este invitat la Brașov, unde anunță premiera în 4 octombrie 1960. Veteranii Mișu Fotino și Dem. Moruzan sînt Cetățeanul și, respectiv, Farfuridi. ● Secția română sibiană obține un succes apreciabil, prin regia lui Radu Stanca, în stagiunea 1959—1960. O creație: Vasile Brezeanu (Trahanache). Îi stau alături Costel Rădulescu (Dandanache), Ion Besoiu (Cațavencu). ● 29 ianuarie 1972: Liviu Ciulei aliniază la rampa Teatrului „Bulandra” o distribuție strălucită: Toma Caragiu (Tipătescu), Petre Gheorghiu (Trahanache), Octavian Cotescu (Cațavencu), Mircea Diaconu (Brinzovenescu), Dem Rădulescu (Farfuridi), Liviu Ciulei, Forț Etterle (Dandanache). Regizorul declară presei: „cea mai mare dificultate în montarea unei piese de Caragiale este să menții seriozitatea problemei, redînd-o totuși într-o formă comică. E foarte ușor ca un element comic să anuleze total problematica, tipologia, scopul unui personaj — și lucrul e fatal. Totul e — și asta am încercat să facem și noi — să păstrezi dimensiunea comică a gravității”. ● La Brașov, în 17 septembrie 1977, regizorul Mircea Marin „a gîndit lumea piesei”, găsind „acente noi” (C. Parascchivescu). ● Criticul Paul Tufungiu remarcă, în spectacolul gălățean al lui N. Scarlat, „o grijă minuțioasă pentru respectarea cadrului de epocă” (premiera, 11 noiembrie 1978). ● Versiuni scenice a Teatrului Maghiar de Stat din Timișoara (10 decembrie 1981), criticul Virgil Munteanu îl stabilea astfel personalitatea: „Accentul, în spectacol, a căzut pe profilarea caracterelor, tenta satirică fiind evidentă”.

Ionuț NICULESCU